

‘ADİYY B. HÂTİM’İN HATIPLİĞİ VE HUTBELERİNDEN SEÇMELER

Okt. Dr. İsmail DEMİR*

ÖZET

‘Adiyy b. Hâtım (öl. 68/687), babası Hâtım’dan sonra Tayy kabilesinin reisi olmuştur. Kendi kabilesi ve diğer kabileler içerisinde sağduyulu, hatip, hazırcevap, faziletli, cömert ve saygın bir kişiydi.

Müslüman olduktan sonra, fetihler döneminde Ebû ‘Ubeyde, Hâlid b. el-Velîd ve diğer komutanlarla birçok savaşa katılmıştır. Daha sonra, Hz. Ali’nin yanında yer almış ve Cemel, Sıffin ve Nehrevân savaşlarına asker, komutan ve Ali adına elçi olarak katılmıştır. İşte, ‘Adiyy’in hatipliği daha çok bu savaşlarda ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: ‘Adiyy, ‘Omar, ‘Osmân, ‘Alî, Mu‘âviye, Cemel, Sıffin, Irak, Tayy, Emîru’l-Mu‘minîn.

ABSTRACT

‘Adiyy b. Hâtım’s Oratory and Selected Pieces of His Speechs

‘Adiyy b. Hâtım (d. 68/687), had been headman of tribe Tayy after his father. He was a person who has common sense, is elocutionist, riposte, virtuous, generous and accredited in his tribe and the others.

After entering the Islâm, He had taken part in a great many of wars together with Abû Ubaydah, Khâlid b. al-Walîd and other commanders at the period of conquests. Subsequently, He had been on Ali’s side and had attended the Battles of Jamal, Siffin and Nahrawân as a soldier, a commander and an envoy on behalf of Ali. Now, ‘Adi’s oratory had more appeared on these battles.

Key words: ‘Adî, ‘Omar, Uthmân, Alî, Muâwiyah, Jamal, Sıffin, Iraq, Tayy, Amîr al-Mu‘minîn.

* Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belâğati Anabilim Dalı.

Künyesi Ebû Tarîf¹ ve Ebû Vehb² olan 'Adiyy b. Hâtîm (öl. 68/ 687)³, reisi olduğu kendi kavmi ve diğer kabileler içerisinde sağduyulu, hatip, hazır cevap, faziletli ve cömert bir kişiydi⁴. Fütuhât döneminde Ebû 'Ubeyde, Hâlid b. el-Vefîd ve diğer komutanlarla Köprü Savaşı (13/634), Mihrân (Buveyb) Muharebesi (14/635), Kâdisiyye Savaşı (14/635) ve Şam'ın Fethi (14/635) gibi birçok savaşa katılmıştır⁵. Daha sonraki dönemde 'Adiyy, Müslüman olmasına sebep olarak gördüğü Hz. Ali'nin yanında yer almış ve onun taraftarı olmuştu⁶. Hz. Ali'nin yanında Cemel Savaşı'na (36/656) katılarak bir gözünü kaybetmiş⁷, Sıffin⁸ ve Nehrevân⁹ savaşlarına sırasıyla asker, komutan, sancaktar ve Ali adına elçi olarak iştirak etmiştir. Onun hatipliği de daha çok savaşlar esnasında görülmektedir. Ancak hayatının daha önceki dönemlerinde de yukarıda zikredilen üstün niteliklere sahip olduğunda şüphe yoktur. Nitekim Peygamberimizden sonra dinden dönmeler başladığında 'Adiyy daha önce topladığı zekâtları Halife Ebû Bekir'e getirip teslim

¹ İbn 'Abdiberr, Ebû 'Omer Yûsuf b. 'Abdillâh, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, I-IV, nşr. 'Alî Muhammed el-Bicâvî, Kahire, tsz. III, 1057; İbn Hacer, Şihâbüddîn Ebu'l-Fadl Ahmed b. 'Alî el-'Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, I-IV, Bağdat, tsz., II, 468; es-Suheyfî, Ebu'l-Kâsim 'Abdurrahmân b. 'Abdillâh, *er-Ravdu'l-Unuf*, I-IV, Kahire 1972, IV, 228.

² İbn Kuteybe, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Muslim ed-Dîneverî, *el-Me'ârif*, nşr. Servet 'Ukkâşe, 2. Baskı, Mısır 1969, s. 313; el-Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. 'Alî, *Târîhu Bağdâd*, I-XIV, Beyrut, tsz., I, 189; İbnü'l-Esîr, 'İzzuddîn Ebu'l-Hasan 'Alî eş-Şeybânî, *Usdu'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, I-IV, Tahran, tsz., III, 392; ez-Zehabî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. 'Osmân, *Siyeru A'lâmî'n-Nubelâ*, I-XXIII, nşr. Şu'ayb el-Amâ'üt v.dğr., 4. Baskı, Beyrut 1406/1987, XXIII, 163; İbn Hacer, Şihâbüddîn Ebu'l-Fadl Ahmed b. 'Alî el-'Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I-XII, Beyrut 1968, VII, 166.

³ *Târîhu Bağdâd*, I, 190; *el-İstî'âb*, III, 1059; *el-İsâbe*, II, 469; *Tehzîbu't-Tehzîb*, VII, 167.

⁴ *Usdu'l-Ğâbe*, III, 392; el-Bağdâdî, 'Abdulkâdir b. 'Omer, *Hızânetu'l-Edeb ve Lubbu Lubâbi Lisâni'l-'Arab*, I-XIII, nşr. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn, 3. Baskı, Kahire 1409/1989, I, 287.

⁵ Ebû Hanîfe, Ahmed b. Dâvûd ed-Dîneverî, *el-Ahbârü't-Tivâl*, nşr. 'Abdulmun'im 'Âmir, Bağdat, tsz. s. 114; et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, I-XI, nşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, Beyrut 1387/1967, III, 348, 486; *Târîhu Bağdâd*, I, 189; *Usdu'l-Ğâbe*, III, 393; Yardım, Ali, "Adî b. Hâtîm et-Tâ'î", *DÎA*, I, 380. 'Adî b. Hâtîm hakkında daha fazla bilgi için bkz. Schaaede, A., "Adî b. Hâtîm", *ÎA*, I, 137; Yardım, Ali, "Adî b. Hâtîm et-Tâ'î", *DÎA*, I, 380; Demir, İsmail, *Hâtîm et-Tâ'î, Hayatı, Eseri ve Edebî Kişiliği*, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2002, s. 72-79.

⁷ *el-Me'ârif*, s. 313; *el-İstî'âb*, III, 1058-1059; *Usdu'l-Ğâbe*, III, 394; İbnü'l-Esîr, 'İzzuddîn Ebu'l-Hasan 'Alî eş-Şeybânî, *el-Kâmil fî't-Târîh*, I-XIII, nşr. C. J. Tomberg, Beyrut 1385/1965, III, 250; İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed, *Muhtasarü Târîhi Dimaşk*, I-XXX, nşr. Me'mûn es-Sâğarcı v.dğr., Beyrut 1404-1406/1984-1986, XVI, 302.

⁸ *el-Me'ârif*, s. 313; *el-İstî'âb*, III, 1059; ez-Zehabî, XXIII, 164.

⁹ *el-İstî'âb*, III, 1059; *Usdu'l-Ğâbe*, III, 393; *Tehzîbu't-Tehzîb*, VII, 167.

etmiş ve bununla alâkalı olarak, onun için Hâris b. Mâlik et-Tâî şöyle demiştir¹⁰:
(Tavîl)

وَقَيْنَا وَفَاءَ لِمَ يَرِ النَّاسُ مِثْلَهُ وَ سَرَبَلْنَا مَجْدًا عَدِيَّ بِنُ حَاتِمِ

“İnsanların benzerini görmediği bir vefâ örneği gösterdik, ‘Adiyy b. Hâtîm de şânımıza şan katmıştır.”

Hz. Peygamber'den sonra halife seçilen Hz. Ebû Bekr'e “ خَلِيفَةُ رَسُولِ اللَّهِ ” Rasûlullâh'ın Halîfesi deniyordu, daha sonra Hz. Ömer Halîfe seçilince ona Rasûlullâh'ın Halîfesinin Halîfesi denmeye başlandı. Hz. Ömer için ilk defa “ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ ” Emîrû'l-Mu'minîn unvanını kullanan 'Adiyy b. Hâtîm olmuştur¹¹. Hz. Osman şehit edildiğinde (önemsiz, hakkında ihtilâfa düşmeye ve öç almak için kavga etmeye değmez) anlamında “ لَا يَنْتَظِحُ فِي قَتْلِ عُثْمَانَ عَزَّانَ ” ‘Osmân'ın öldürülmesi hususunda iki keçi bile boynuzlaşmamıştır¹², demiştir.

'Adiyy'e Seyyid-Şerîf'in nasıl olması gerektiğini sorarlar. Cevaben “O malına değer vermeyen, ırzına düşkün, kindar olmayan ve umumun işiyle ilgilenen kişidir” der. Yine ona, neyin kendisine çok ağır geldiği sorulur. Cevap olarak “Arkadaşın kederi, kötü kişinin verdiği sıkıntı ve isteyen bir şey vermeden çevirmektir” der. Kendisine, insanlar için en kötü şeyin ne olduğu sorulur. 'Adiyy, “İyi Müslüman olmayışı, sırları ifşa etmesi ve her önüne gelene güvenmesi” der. 'Adiyy, “Kişinin dili aklının tercümanıdır. Sizin bugünkü iyniz geçmişin kötüsü, bugünkü kötünüz ise geleceğin iyisidir. Hiç şüphesiz siz, kötü gördüklerinize iyilik yapmaya, iyi gördüklerinize de kötülük yapmamaya devam ettiğiniz ve âliminiz aranızda sakınmadan konuştuğu müddetçe hayır üzeresinizdir¹³” demiştir.

¹⁰ el-Mes'ûdî, Ebu'l-Hasan 'Alî b. Huseyn b. 'Alî, *Murûcu'z-Zeheb ve Me'âdinu'l-Cevher*, I-IV, nşr. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd, 4. Baskı, Mısır 1384/1964, II, 308; Demîr, İsmail, *Hâtîm et-Tâî, Hayatı, Eseri ve Edebî Kişiliği*, s. 76.

¹¹ İbn Hallikân, Ebu'l-'Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâ'u Ebnâ'î'z-zamân*, I-VIII, nşr. İhsân 'Abbâs, Beyrut 1968, VI, 105.

¹² *Usdu'l-Gâbe*, III, 394; *Muhtasarü Târihi Dimaşk*, XVI, 302-303; ez-Zehebî, XXIII, 164; İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ' İsmâ'îl b. 'Omer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XIV, nşr. Halîl Şehâde, Beyrut 1407/1986, VII, 276; krş. el-Meydânî, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Muhammed, *Mecma'u'l-Emsâl*, I-II, nşr. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd, 3. Baskı, Mısır 1393/1972, II, 25.

¹³ *Muhtasarü Târihi Dimaşk*, XVI, 302.

'Adiyy hatipliği ve Hz. Ali'ye sadakatle bağlılığı nedeniyle Ali muhalifleriyle yapılan savaşlarda komutan, sancaktar, elçi olarak yer almış, katıldığı toplantı ve görüşmelerde etkili konuşmalar yapmıştır. Cemel Vakasında Hz. Ali ve Hz. 'Âişe taraflarının reisleri savaşı önlemek için anlaşıp barışmaya çalışmaktaydılar. Bu sırada vuku bulan konuşmalarda 'Adiyy söz alır ve şöyle der¹⁴:

وَاللّٰهُ مَا رَضِيْتُ وَلَا كَرِهْتُ، وَلَقَدْ عَجِبْتُ مِنْ تَرَدُّدٍ مِّنْ تَرَدُّدٍ عَنْ قَتْلِهِ فِي خَوْضِ الْحَدِيثِ ، فَأَمَّا إِذْ وَقَعَ مَا وَقَعَ وَنَزَلَ مِنَ النَّاسِ بِهَذِهِ الْمَنْزِلَةِ ، فَإِنَّ لَنَا عِتَادًا مِنْ خِيُولٍ وَسِلَاحٍ مَّحْمُودًا ، فَإِنَّ أَقْدَمْتُمْ أَقْدَمْنَا وَإِنْ أَمْسَكْتُمْ أَحْجَمْنَا .

“(Hz. Osman'ın şahâdeti için) Allah'a yemin ederim ki ne hoşnut oldum ne de kötü gördüm, ancak onun öldürülmesi hususunda dedikoduya dalanların tereddüdüne hayret etmekteyim. Ama olacak olan olur da bu durum insanlara sirayet ederse, hiç kuşkusuz bizim de atlardan ve silâhlardan oluşan övülmüş savaş malzememiz vardır. Eğer saldırırsanız, biz de saldırırız, yok eğer savaşmaktan vaz geçerseniz, biz de vaz geçeriz.”

Hız. Ali, Medine'den çıkıp Basra'ya hareket ettiğinde Talha, Zübeyr ve 'Âişe'nin de oraya geleceğini biliyordu, 'Adiyy, kendisine yönelerek şöyle dedi: “Ey müminlerin emiri, kavmime gidebilsem, onlara, senin geldiğini haber vereceğim ve onların asker olmalarını isteyeceğim. Çünkü şu anda seninle beraber bulunanlar kadar Tayy Kabilesinden de taraftarların var.” Bunun üzerine Hz. Ali: “Evet git ve istediğini yap” dedi. 'Adiyy, kavmine gitti. Kabilesinin önde gelenleri bir araya geldi, 'Adiyy onlara şöyle hitap etti¹⁵:

يَا مَعْشَرَ طِيٍّ : إِنَّكُمْ أَمْسَكْتُمْ عَنْ حَرْبِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، فِي الشَّرْكَ ، وَنَصَرْتُمْ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فِي الْإِسْلَامِ عَلَى الرَّدَّةِ ، وَعَلِيٌّ قَادِمٌ عَلَيْكُمْ ، وَقَدْ ضَمِنْتُ لَهُ مِثْلَ عِدَّةٍ مِّنْ مَّعَهُ مِنْكُمْ ، فَخُذُوا مَعَهُ ، وَقَدْ كُنْتُمْ تُقَاتِلُونَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ عَلَى الدُّنْيَا ، فَقَاتِلُوا فِي الْإِسْلَامِ عَلَى الْآخِرَةِ ، فَإِنَّ أَرْدَنْتُمْ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ مَغَانِمٌ كَثِيرَةٌ ، وَأَنَا أَدْعُوكُمْ إِلَى الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ، وَقَدْ ضَمِنْتُ عَنْكُمْ الْوَفَاءَ ،

¹⁴ Seyf b. 'Omer el-Esedî, *el-Fitnetu ve Vak'atu'l-Cemel*, nşr. Ahmed Râtib 'Armuş, 6. Baskı, Beyrut 1406/1986, s. 147-149.

¹⁵ İbn Kuteybe, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Muslim ed-Dîneverî, *el-İmâme ve's-Siyâse*, I- II, nşr. Tâhâ Muhammed ez-Zeynî, Beyrut, tsz., I, 55-56 ; Ahmed Zekî Safvet, *Cemheretu Hutabi'l- 'Arab fi 'Usûri'l- 'Arabiyyeti'z-Zâhire*, I- III, 2. Baskı, Kahire, 1381/1962, I, 289-290.

بَاهَيْتُ بِكُمْ النَّاسَ ، فَأَجِيبُوا قَوْلِي ، فَإِنَّكُمْ أَعَزُّ الْعَرَبِ دَاراً ، لَكُمْ فَضْلٌ مَعَاشِكُمْ
وَحَيْلِكُمْ ، فَأَجْعَلُوا فَضْلَ الْمَعَاشِ لِلْعِيَالِ وَفُضُولَ الْخَيْلِ لِلْجِهَادِ ، وَقَدْ أَظْلَكُمْ عَلَيَّ
وَالنَّاسُ مَعَهُ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْبَدْرِيِّينَ وَالْأَنْصَارِ ، فَكُونُوا أَكْثَرَهُمْ عَدَدًا ، فَإِنَّ
هَذَا سَبِيلٌ لِلْحَيِّ فِيهِ الْغَنَى وَالسُّرُورُ ، وَلِلْقَتِيلِ فِيهِ الْحَيَاءُ وَالرِّزْقُ .

فَصَاحَتْ طَيِّءٌ : نَعَمْ نَعَمْ !

“ Ey Tayy topluluğu, şirk döneminizde Allah'ın Resülü ile harp etmediniz, İslâmî dönemde, irtidat olaylarında Allah ve Resülü'ne destek çıktınız, Ali ise size doğru gelmektedir. Ben kendisine, yanındakiler kadar sizden taraftar toplayacağıma dâir söz verdim. Dolayısıyla bu işe tez elden sarılın. Çünkü sizler, Câhiliyye döneminde dünyanız için savaşıyordunuz. Müslüman olduktan sonra şimdi de âhiretiniz için savaşıyorsunuz. Eğer sizler dünyalık istiyorsanız Allah katında çok fazla ganimetler vardır. Ben sizi hem dünya hem de âhret için (mücadeleye) davet ediyorum. Ben bu konuda sizin adınıza kefâlette bulundum ve sizinle insanlara karşı her zaman iftihar edegeldim. Binaenaleyh benim davetime icabet ediniz. Çünkü sizler, yurt bakımından Arabın en kıymetlilerisiniz. En iyi geçim ve en iyi atlar sizindir. Binaenaleyh gelirinizin fazlasını muhtaçlara, seçkin atları da cihat için ayırıyorsunuz. Hiç kuşkusuz Ali, beraberinde Muhacir, Ensâr ve Bedir'e katılmış kimselerle birlikte yanınıza gelmek üzereler, sayısal olarak sizler onların üstünde olunuz. Şüphesiz bu, hayatta kalacaklar için zenginlik ve sevinç vesilesi; öldürülecek olanlar için de hayat ve rızık (şehitlik ve cennet) vesilesidir.” Bu konuşma üzerine Tayy'lılar “evet, evet” diye bağırırlar.

Cemel vakası, bütün korkunçluğuna ve ürperticiliğine rağmen, sadece kedisinden çok daha ürpertici ve hadise olarak daha amansız olan Siffin savaşı için bir başlangıç olmuştu. Bu savaşta da 'Adiyy b. Hâtim'in çeşitli vesilelerle konuşmaları olmuştur. Bu konuşmalarından bir kısmı şöyledir. Hz. Ali ve Hz. Muaviye arasında mektuplaşmalar olur. Hz. Ali'nin yanındakiler savaş hakkındaki görüşlerini ifade ederler¹⁶. Bu arada 'Adiyy de, Hz. Ali'nin huzurunda şu konuşmayı yapar¹⁷:

¹⁶ el-Minkarî, Nasr b. Müzâhim, *Vak'atu Siffin*, nşr. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn, 3.Baskı, 1401/1981, s. 86-97.

¹⁷ el-Minkarî, *Vak'atu Siffin*, s. 98-99; Ahmed Zekî Safvet, *Cemheretu Hutabi'l-'Arab*, I, 317-318.

يا أمير المؤمنين ، ما قلت إلا بعلم ، ولأدعوت إلا إلى حق ، ولأمرت
 إلا برشد ، ولكن إذا رأيت أن تستأبي هؤلاء القوم تستديمهم ، حتى تأتيهم كتبك
 ، وتقدم عليهم رسلك ، فعلت ، فإن يقبلوا يصيبوا رشدهم ، والعافية أوسع لنا
 ولهم ، وإن يتمادوا في الشقاق ، ولا ينزعوا عن الغي ، نسر إليهم ، وقد قدمنا
 إليهم العذر ، ودعوتناهم إلى ما في أيدينا من الحق ، فوالله لهم من الحق أبعث ،
 وعلى الله أهون من قوم قاتلناهم أمس بناحية البصرة ، لما دعوناهم إلى الحق
 فتركوه ، ناوحناهم براكاء القتال ، حتى بلغنا منهم ما نحب ، وبلغ الله منهم
 رضاه .

“Ey müminlerin emiri, sen her ne söyledinse bilerek söyledin, her çağırışında ancak hakka çağırдың ve ancak doğru olanı emrettin. Ne var ki sen, istersen bu topluluğa zaman tanıyabilirsin, bu arada onlara senin mektupların ve elçilerin gelmiş olur. Sen bunu yaparsın ve eğer onlar kabul ederlerse akıllılık etmiş olurlar. Sıhhat ve afiyet hem bizim hem de onlar için olmuş olur. Yok eğer onlar ihtilâfa devam eder ve isyandan vazgeçmezlerse biz onların üzerine yürürüz. Çünkü biz onlara, önceden bizi mazur gösterebilecek şeyler göndermiş ve onları, bizce hak olana davet etmiştik. Allah’a yemin ederim ki onlar haktan uzaktadırlar ve yine Allah’a yemin olsun ki bunlar dün Basra tarafında kendileriyle savaştığımız topluluktan daha zayıftırlar. Biz, onları hakka davet edip, onlar da o hakkı terk edince biz onların savaşan devalerini çöktürdük. Derken biz onlardan arzu ettiğimizi elde ettik. Böylece onları da Allah kendi rızasına kavuşturdu.”

Zilhicce ayı boyunca Hz. Ali ve Hz. Muaviye arasındaki savaş devam etti, ayın sonuna gelindiğinde savaşan taraflar geçen süre zarfında bir anlaşma olur ümidiyle birbirlerini Muharrem ayı bitene kadar ateşkes yapmaya davet ettiler ve ateşkes sağlandı. Hz. Ali ve Hz. Muaviye, Siffin’i terk ettiler. Elçiler barış şartlarında ihtilâfa düştüler. Bunun üzerine Hz. Ali, ‘Adiyy b. Hâtim’i birkaç kişi ile birlikte Hz. Muaviye’ye gönderdi. Hz. Muaviye’nin huzurunda ‘Adiyy şu konuşmayı yaptı¹⁸:

¹⁸ el-Minkarî, *Vak’atu Siffin*, s. 196-197; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, VII, 271; Ahmed Zekî Safvet, *Cemheretu Hutabi’l-‘Arab*, I, 331.

أَمَّا بَعْدُ : فَإِنَّا أَتَيْنَاكَ نَدْعُوكَ إِلَى أَمْرِ يَجْمَعُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ بِهِ كَلِمَتَنَا
وَأُمَّتَنَا ، وَيَحَقُّنُ بِهِ الدَّمَآءَ ، وَيُؤْمِنُ بِهِ السُّبُلَ ، وَيُصْلِحُ بِهِ ذَاتَ الْبَيْنِ ، إِنَّ ابْنَ
عَمِّكَ سَيِّدَ الْمُسْلِمِينَ ، أَفْضَلُهَا سَابِقَةً ، وَأَحْسَنُهَا فِي الْإِسْلَامِ أَثَرًا ، وَقَدْ اسْتَجْمَعَ
لَهُ النَّاسُ ، وَقَدْ أُرْسَدَهُمُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ بِالَّذِي رَأَوْا ، فَلَمْ يَبْقَ أَحَدٌ غَيْرِكَ وَغَيْرِ مَنْ
مَعَكَ ، فَانْتَهَ يَا مُعَاوِيَةَ ، لَا يُصِيبُكَ اللَّهُ وَأَصْحَابُكَ بِيَوْمٍ مِثْلَ يَوْمِ الْجَمَلِ .

“İmdi, biz sana geldik. Seni, yüce Allah'ın, sözümüzü ve ümmetimizi birleştirdiği, kan dökülmesini durduran, yolları emin kılan ve şahısların arasını düzeltten emrine çağırıyoruz. Çünkü amcan oğlu Müslümanların lideri, geçmiş dönemde en üstünü, İslâm'ı tatbik etme bakımından da en güzeldir. İnsanlar, onun lehine ittifak edip toplanmışlar ve Allah onları, halifelige lâyık gördükleri bu insanla en doğru yola ulaştırmıştır. Senden ve seninle beraber olanlardan başka hiç kimse kalmadı. Bu işten vaz geç ki ey Muaviye, Allah senin ve taraftarlarının başına Cemel günü gibi bir günü bir daha göstermesin.”

İhtilaf devam etmekteydi ve taraflar savaşmak üzereydiler, Hz. Ali savaşa çağırıyordu, bu hususta onun önde gelen adamları, komutanları konuşmalar yapıyorlardı; 'Adiyy b. Hâtim kalktı ve şöyle bir konuşma yaptı¹⁹:

أَيُّهَا النَّاسُ ، إِنَّهُ وَاللَّهِ لَوْ غَيْرُ عَلِيٍّ دَعَانَا إِلَى قِتَالِ أَهْلِ الصَّلَاةِ مَا أَجَبْنَاہُ ،
وَلَا وَقَعَ بِأَمْرٍ قَطُّ إِلَّا وَمَعَهُ مِنَ اللَّهِ بُرْهَانٌ ، وَفِي يَدَيْهِ مِنَ اللَّهِ سَبَبٌ ، وَإِنَّهُ وَقَفَ
عَنْ عُثْمَانَ بِشُبُهَةِ ، وَقَاتَلَ أَهْلَ الْجَمَلِ عَلَى النَّكْتِ ، أَهْلَ الشَّامِ عَلَى الْبَعْيِ ،
فَانظُرُوا فِي أُمُورِكُمْ وَأَمْرِهِ ، فَإِنَّ كَانَ لَهُ عَلَيْكُمْ فَضْلٌ ، فَلَيْسَ لَكُمْ مِثْلُهُ ، فَسَلِّمُوا
لَهُ ، وَ إِنْ قَنَازَعُوا عَلَيْهِ ، وَاللَّهِ لَئِنْ كَانَ إِلَى الْعِلْمِ بِالْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ إِنَّهُ لَأَعْلَمُ
النَّاسَ بِهِمَا ، وَلَئِنْ كَانَ إِلَى الْإِسْلَامِ إِنَّهُ لَأَخُو نَبِيِّ اللَّهِ ، وَالرَّأْسُ فِي الْإِسْلَامِ ،
وَلَئِنْ كَانَ إِلَى الزُّهْدِ وَالْعِبَادَةِ ، إِنَّهُ لَأَظْهَرُ النَّاسِ زُهْدًا ، وَأَنَهْكَهُمُ عِبَادَةً ، وَلَئِنْ
كَانَ إِلَى الْعُقُولِ وَالنَّحَائِزِ ، إِنَّهُ لَأَشَدُّ النَّاسِ عَقْلًا ، وَأَكْرَمُهُمْ نَحِيْزَةً ، وَلَئِنْ كَانَ
إِلَى الشَّرَفِ وَالنَّجْدَةِ إِنَّهُ لَأَعْظَمُ النَّاسِ شَرَفًا وَنَجْدَةً ، وَلَئِنْ كَانَ إِلَى الرِّضَا ، لَقَدْ

¹⁹ İbn Kuteybe, *el-İlmâne ve's-Siyâse*, I, 106 ; Ahmed Zekî Safvet, *Cemheretu Hutabi'l-'Arab*, I, 379.

رَضِيَ بِهِ الْمُهَاجِرُونَ وَالْأَنْصَارُ فِي ثُورَى عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ ، وَبَايَعُوهُ
بَعْدَ عُثْمَانَ ، وَنَصَرُوهُ عَلَى أَصْحَابِ الْجَمَلِ وَأَهْلِ الشَّامِ ، فَمَا الْفَضْلُ الَّذِي
قَرَّبَكُمْ إِلَى الْهُدَى ، وَمَا النَّقْصُ الَّذِي قَرَّبَهُ إِلَى الضَّلَالِ ؟ وَاللَّهِ لَوْ اجْتَمَعْتُمْ جَمِيعًا
عَلَى أَمْرٍ وَاحِدٍ ، لَأَتَاكَ اللَّهُ لَهُ مَنْ يُقَاتِلُ لِأَمْرِ مَاضٍ ، وَكِتَابٍ سَابِقٍ .

فَاعْتَرَفَ أَهْلُ صَيْفِينَ لِعَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ بَعْدَ هَذَا الْمَقَامِ ، وَرَجَعَ كُلُّ مَنْ تَشَعَّبَ
عَلَى عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ .

“ Ey insanlar ! Muhakkak Allah'a yemin ederim ki şayet Ali'den başkası, bizi ehl-i salât ile savaşmaya çağırması olsaydı biz ona icabet etmezdik. Ancak Ali'nin her emrinde Allah'tan gelen bir burhan (delil), önünde de yine Allah'tan gelen bir sebep vardır. O, bir şüpheden dolayı Hz. Osman konusunda beklemiş, ama ahdi bozdukları için Cemel ehli, devlete isyan ettikleri için de Şam ehli ile savaşmıştır. Şimdi hem sizin hem de onun durumunu iyiden iyiye inceleyiniz. Eğer onun size karşı bir üstünlüğü var da sizde böyle bir üstünlük yoksa, ona bu üstünlüğünü teslim edin, aksi halde karşı çıkın.

Allah'a yemin olsun ki bu iş, şayet Kitabı ve Sünneti bilmeye dayanıyorsa bilirsiniz ki o, bu ikisini herkesten daha iyi bilendir. Yok eğer iş Müslüman olmaya dayanıyorsa biliniz ki Hz. Ali Allah'ın nebisinin kardeşi ve ilk Müslüman olanıdır. Yine eğer bu iş züht ve ibâdete bağlıysa bilinsin ki o, züht açısından insanların en önde geleni, ibâdete en düşkün olanıdır. Yok eğer bu iş (hilâfet işi) akla ve tecrübeye dayanıyorsa bilirsiniz ki o, insanların akıl açısından en ilerisi fitrat (karakter) açısından da en iyisidir. Şayet bu iş soya-sopa bağlanıyorsa yine bilinmelidir ki o, insanların en soylusudur. Yine eğer bu iş rızaya varıp dayanıyorsa ant olsun ki Muhacirler ve Ensâr, Hz. Ömer'in şûrâsında ondan razı olmuşlardı. Hz. Osman'dan sonra ona biat etmişler, ashâbı Cemel ve ehl-i Şam'a karşı ona destek olmuşlardı. O halde sizi hidayete yaklaştıran üstünlük, Hz. Ali'yi de dalâlete yaklaştıran noksanlık nedir? Allah'a yemin olsun ki şayet sizin hepiniz bir konuda ittifak etmiş olsanız bile mutlaka Allah, O'na geçmiş hizmetlerinden dolayı savaşacak kimseler verirdi.”

Ehl-i Sıffin, bu konuşmadan sonra 'Adiyy b. Hâtim'e hak verdi ve Hz. Ali'nin aleyhine bir araya gelmiş olan herkes bu fikrinden döndü.

Hz. Muaviye taraftarlarının mızraklarının uçlarına Kur'an-ı Kerim takarak, "Ey Irak halkı! Allah'ın kitabı aramızda hüküm versin" dedikleri zaman 'Adiyy, Hz. Ali'nin huzuruna çıkar ve şöyle konuşur²⁰:

يا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ ، إِنْ كَانَ أَهْلُ الْبَاطِلِ لَا يَقُومُونَ بِأَهْلِ الْحَقِّ فَإِنَّهُ لَمْ
يُصَبِّ عَصَبَةَ مِنَّا إِلَّا وَقَدْ أُصِيبَ مِثْلُهَا مِنْهُمْ ، وَكُلُّ مَقْرُوحٍ ، وَلَكِنَّا أَمْتَلُ بَقِيَّةِ
مِنْهُمْ ، وَقَدْ جَرَعَ الْقَوْمُ وَلَيْسَ بَعْدَ الْجَزَعِ إِلَّا مَا تُحِبُّ ، فَجَازِ الْقَوْمَ .

"Ey müminlerin emiri, eğer bâtil yolda olanlar hak yolda olanlara tâbi olmuyorsa, şüphesiz benzeri onlara isabet etmedikçe bize bir bela isabet etmeyecektir. Her iki taraf da yaralıdır. Fakat bizim durumumuz onlardan daha iyidir. Karşımızdaki topluluk korku ve panik içindedir. Bu paniklemenin ardından mutlaka senin arzuladığın zafer gelecektir. O halde bu toplulukla savaşın."

'Adiyy, savaşta sancağı eline alır ve şöyle diyerek hücum eder²¹. (Recez)

يا صَاحِبَ الصَّوْتِ الرَّفِيعِ الْعَالِيِ إِنْ كُنْتُ تَنْجِي فِي الْوَعَى نَزَالِي
فَإِنَّ فِائِي كَاشِفٌ عَنْ حَالِي تَفْرِي عَلَيَا مُهْجَتِي وَمَالِي
وَأَسْرَتِي يَتَّبِعُهَا عِيَالِي

"Ey yüksek sesle bağırان kişi, eğer savaşta benimle çarpışmak istiyorsan, Yaklaş da sana kendimi tanıtayım. Feda olsun Aliye canım, malım, kabilem ailem sonra da evladım"

Hz. Hasan, Hz. Muaviye'nin ordusuyla Irak'a geldiğini öğrenir, taraftarlarını toplar, onları savaşmaya teşvik için bir konuşma yapar . Ancak onu dinleyenler korkarlar, bir sessizlik olur. İşte bu esnada 'Adiyy b. Hâtim kalkar ve şu konuşmayı yapar²²:

أَنَا ابْنُ حَاتِمٍ ، سُبْحَانَ اللَّهِ ! مَا أَفْبَحَ هَذَا الْمَقَامَ ! لَا تُحْيِيُونَ إِمَامَكُمْ ، وَأَبْنُ
بِنْتِ نَبِيِّكُمْ ! أَيْنَ خُطْبَاءَ مُضَرَ الَّذِينَ أَلْسِنَتُهُمْ كَالْمَخَارِيقِ فِي الدَّعَةِ ، فَإِذَا جَدَّ الْجِدُّ
فَرَوَّاعُونَ كَالثَّلَعَالِبِ ، أَمَا تَخَافُونَ مَقْتَ اللَّهِ ! وَلَا عَيْبَهَا وَعَارَهَا !

²⁰ el-Minkarî, *Vak'atu Siffin*, s. 481-482, krş. Ahmed Zekî Safvet, *Cemheretu Hutabi'l-'Arab*, I, 382.

²¹ el-Minkarî, *Vak'atu Siffin*, s. 397-398.

²² Ahmed Zekî Safvet, *Cemheretu Hutabi'l-'Arab*, II, 9-10.

ثُمَّ اسْتَقْبَلَ الْحَسَنَ بَوَجْهِهِ فَقَالَ : أَصَابَ اللَّهُ بِكَ الْمَرَّاشِدَ ، وَجَنَّبَكَ الْمَكَارَةَ ، وَوَقَّفَكَ لِمَا تَحْمَدُ وَرُودَهُ وَصُدُورَهُ ، قَدْ سَمِعْنَا مَقَالَاتِكَ ، وَانْتَهَيْنَا إِلَى أَمْرِكَ ، وَسَمِعْنَا لَكَ ، وَأَطَعْنَاكَ فِيمَا قُلْتَ وَمَا رَأَيْتَ ، وَهَذَا وَجْهِي إِلَى مُعَسَّكِرِي ، فَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يُؤَافِيَنِي فَالْيُؤَافِ . ثُمَّ مَضَى لِرُجُوعِهِ إِلَى النُّخَيْلَةِ .

“ Ben Hâtîm’in oğluyum. Hayret! Şu tavrınız ne kadar çirkin. Halifenize ve Peygamberinizin kızının oğluna itaat etmiyorsunuz! Dilleri, barış zamanında kılıçlar gibi keskin, savaş zamanında ise tilkiler gibi kurnaz ve aldatıcı olan Mudar hatipleri nerede! Allah’ın gazabından ve bu gazabın getireceği ayıp ve utançtan korkmazsınız!.

‘Adiyy, daha sonra yüzünü Hasan’a çevirdi ve şöyle dedi: Allah seni umduğuna kavuştursun, kötülüklerden uzak kılın ve seni başında da, sonunda da övgüye lâyık şeyleri yapmaya muvaffak kılın. Beyanlarını dinledik, işine kulak kesildik ve can kulağıyla dinleyerek senin dediğin ve ön gördüğün şeyde sana itaat ettik. Benim orduma önerim şudur: “Kim bana vefâ göstermeyi arzu ediyorsa bunu yerine getirsin.” Sonra da Nuhayle’ye çekip gitti.

Uzun süren bir yaşamdan sonra artık ‘Adiyy b. Hâtîm ayakta duramaz hâle gelir. Kavminden, oturarak konuşması hususunda izin ister ve şöyle der²³:

إِنِّي أَكْرَهُ أَنْ يُظَنَّ أَحَدُكُمْ أَنِّي أَرَى أَنْ لِي عَلَيْهِ فَضْلًا ، وَلَكِنِّي قَدْ كَبُرْتُ وَرَقَّ عَظْمِي .

“ Sizden herhangi birinizin (oturmamdan dolayı) benim kendimi ondan üstün gördüğümü zannetmesi beni üzer fakat yaşlandım ve kemiğim zayıfladı.”

Bu konuşma üzerine kavmi (orada bulunanlar) bekle der ve biraz yavaştan alır. ‘Adiyy şu şiirini okur²⁴: (Vâfir)

وَلَا تَكْمُوا الْجَوَابَ مِنَ الْحَيَاءِ
وَقُلَّ اللَّحْمُ مِنْ بَعْدِ النَّقَاءِ
يَقِينِي الْأَرْضُ مِنْ بَرْدِ الشِّتَاءِ
وَلَيْسَ لِشَيْخِكُمْ غَيْرُ الْوِطَاءِ
وَإِنْ تَابُوا فَإِنِّي دُوْ إِبَاءِ

أَجِيئُوا يَا بَنِي ثَعْلَ بْنِ عَمْرٍو
فَإِنِّي قَدْ كَرِبْتُ وَرَقَّ عَظْمِي
وَأَصْبَحْتُ الْعَدَاةَ أُرِيدُ شَيْئًا
وَطَاءً يَا بَنِي ثَعْلَ بْنِ عَمْرٍو
فَلِنْ تَرْضَوْا بِهِ فَسُرُورَ رَاضٍ

²³ es-Sicistânî, Ebû Hâtîm, *el-Mu‘ammerûn ve'l-Vesâyâ*, nşr. ‘Abdulmun‘im ‘Âmir, Kahire 1961, s. 46; *Muhtasaru Târihi Dimaşk*, XVI, 304.

²⁴ *el-Mu‘ammerûn ve'l-Vesâyâ*, s. 46-47; *Muhtasaru Târihi Dimaşk*, XVI, 304.

وَرَدُّكَ مِّنْ عَصَاكَ مِنَ الْعَنَاءِ
كَبُوعِدِ الْأَرْضِ مِّنْ جَوِّ السَّمَاءِ
فَلَيْسَ الدَّلْوُ إِلَّا بِالرِّشَاءِ

سَأْتَرُكَ مَا أَرَدْتُ لِمَا أَرَدْتُمْ
لَأُتِي مِّنْ مَّسَاءَتِكُمْ بَعِيدٌ
وَإِنِّي لَا أَكُونُ بَعِيرٌ قَوْمِي

“ Ey Su'al b. 'Amr oğulları cevap veriniz, hayanızdan dolayı cevap vermeden kaçınmayınız.

Zira ben ihtiyarladım, kemiğim zayıfladı, zayıfladıktan sonra etim de azaldı.

Yerde kışın soğuşundan beni koruyacak bir şey ister oldum.

Ey Su'al b. 'Amr oğulları vita (saygın kişilerin üzerine oturduğu şey) getiriniz, zira büyüünüz vitasız olmaz.

Eğer siz buna razı olursanız, bu razı olunacak bir mutluluktur, eğer kaçırırsanız hiç kuşkusuz bende kaçırım.

Sizin isteğinizi kendi isteğime tercih edeceğim, zira sana karşı geleni reddetmek zordur.

Zira ben size sıkıntı vermekten, yer ile gök arasındaki uzaklık kadar uzağım.

Nasıl ki kova ipsiz olmazsa, ben de kavmimden ayrı olamam.”

Yukarıda örneklerini sunduğumuz konuşmalarından da anlaşılacağı üzere 'Adiyy b. Hâtîm, oldukça hatip bir kişidir. Babası Hâtîm'den sonra Tayy kabilesinin reisi olan, Müslüman olduktan sonra da kendisine değer verilip çeşitli vazifeler verilen 'Adiyy'nin hatipliği, belki de bu görevlerin verilmesinin sebeplerinden biridir.